

«КАТИНСЬКИЙ СЛІД» У МАСОВИХ ПОХОВАННЯХ ЖЕРТВ НКВС НА ТЕРЕНАХ РОСІЇ, УКРАЇНИ ТА БІЛОРУСІ

Катинська трагедія як сторінка польської та світової історії охоплює безглузді масові вбивства польських військовополонених не лише зі Старобільського спецтабору, похованих у Катинському лісі. Катинь як місце масових розстрілів та поховань польських військовополонених стало символом трагедії, оскільки було виявлене першим, давши назву цій національній трагедії польського народу. Катинське поховання має і свої аналоги, які так чи інакше пов'язані із Катинським розстрілом та долею польських громадян у роки Другої світової війни. Історії відомий ще цілий ряд місцевостей, де поховані сотні, а то й тисячі польських громадян, серед яких військові та представники національної еліти, а також ув'язнені в цілій мережі таборів і в'язниць каральних відомств СРСР. Жертвами радянського репресивного режиму стали і прості поляки. Географія таких «катиной» доволі широка, головним чином на теренах сучасних Росії, України та Білорусі.

Масові поховання жертв НКВС із «катинським слідом» виявлені у П'ятихатках (Харків), Биківні (Київщина), Медному (Калінінська область), Володимирі-Волинському (Волинь), Херсоні, Куропатах (поблизу Мінська), Козельщині (Полтавщина) і Путивлі (Сумщина). Список таких місць є невичерпним, оскільки історії, очевидно, відомі далеко не всі місця масових поховань поляків, які ще чекають свого відкриття науковцями.

Свідченням того, що ліквідували польських полонених та в'язнів не лише зі спецтаборів НКВС, а й таборів Наркомчермету та радянських в'язниць є наказ Л. Берії від 22 березня 1940 р., який зобов'язував НКВС УРСР і БРСР перевести 3 тис. заарештованих з тюрем Західної України і ще 3 тис. з тюрем Західної Білорусії до інших місць ув'язнення. Зі змісту того наказу слідує, що в'язнів із Західної України мали відправити до тюрем у Києві, Харкові та Херсоні, із Західної Білорусі – до Мінська. Слід в'язнів зникає у цих же тюрмах, пояснюючи те, що всі вони були ліквідовані [3].

Відомим географічним об'єктом, який фігурує у Катинській справі є 6-й квартал лісопаркової зони м. Харкова, поблизу селища П'ятихатки, де поховані розстріляні у будівлі місцевого управління УНКВС польські в'язні Старобільського табору. Окрім поховань польських військовополонених зі Старобільського табору у П'ятихатках, в Харкові були розстріляні і в'язні, які прибули до харківських тюрем із Західної України [5]. Методика вбивств свідчить про те, що виконавцями були ті співробітники НКВС, які брали участь у «розвантаженні» Старобільського табору. Після того, як у 1969 р. тут було виявлено масові поховання часів

Другої світової війни, Харківське управління КДБ та КДБ СРСР провели спецоперацію з ліквідації об'єкта. Однак ця спецоперація не дала очікуваного результату [2, с. 72–75].

Поховання ліквідованих військовополонених з Осташківського табору проводилися в селі Медне, що за 32 км від Калініна (нині – Твер). Воно розташоване в безпосередній близькості від шосе. На місці поховання був споруджений будинок коменданта. Аж до ексгумації влітку 1991 р. в Медному діяла спортивна база УКДБ. Ексгумаційні дослідження підтвердили, що там поховані саме польські ув'язнені з Осташківського табору [1, с. 41–43].

Дослідження в Биківні 2007 р. цілком підтвердили припущення, що саме на цьому цвинтарі жертв НКВС упокоїлися поляки, чиї імена ввійшли до «Українського катинського списку». До 2007 р. в биківнянських могилах вдалося дослідити останки близько 1,5 тис. поляків, убитих у Києві. Аналізуючи ексгумації минулих років з погляду планіграфії польських поховань, можна було припустити, що в центральній частині цвинтаря можуть міститися ще 10–15 могил польських жертв НКВС [4, с. 17–20].

За даними українського дослідника В. Тригуба, значні поховання польських громадян є у Козельщині та Путивлі. Натомість, як він переконує, у Биківні «катинський слід» відсутній. Аргументом до версії дослідника є те, що саме у Козельщині (співзвучне із Козельськом) та Путивлі існували однойменні табори, де утримувалися польські бранці. Щодо «катинського сліду» в Биківні, то польські могили під Києвом, як переконує В. Тригуб, є поодинокими і жодного зв'язку з Катинню, Харковом чи Медним не мають [6, с. 5]. Однак, якщо вести мову про Катинську трагедію у значно ширшому аспекті, то потрібно шукати поховання не лише польських військових, які загинули від рук НКВС, а й простих польських громадян та польської еліти, які були знищені радянськими репресивними органами у роки Другої світової війни.

Під Володимиром-Волинським було виявлено масове поховання жертв НКВС 1939–1941 рр., де знайдено і могили розстріляних поляків. Офіційної версії щодо того, хто ці люди і навіщо були розстріляні, наразі немає, але точно відомо, що замордовані – жертви НКВС 1941 р. – польські громадяни, військові, цивільні, заможний клас. Про це свідчать знайдені на місці страти артефакти. Опізнані під час ексгумації поляки за документами НКВС були страчені в Калініні чи Харкові, що ще більше грає на користь «катинського сліду» у цих похованнях [7, с. 42–44].

У Херсоні до сьогодні не організовано жодних ексгумаційних досліджень. З доступної нині інформації випливає, що на місці поховань жертв херсонського НКВС збудований житловий мікрорайон [3].

Щодо «катинського сліду» в Куропатах цілі десятиліття існували певні сумніви. Російський історик професор Н. Лебедева в російських

архівах виявила т. зв. «Білоруський катинський список». Про це у червні 2012 р. повідомило польське видання «Gazeta Wyborcza». За даними дослідниці, останки страчених з «білоруського списку» покояться в братських могилах у відомих Куропатах, і, можливо, в інших місцях на околицях Мінська, які зараз практично не досліджені [8, с. 1–4].

Таким чином, виявлення масових поховань польських військовополонених у Катинському лісі на Смоленщині стало лише першим актом національної драми поляків, яка отримала назву «Катинська трагедія». Протягом подальших десятиліть було виявлено ряд інших місць з аналогічною історією, що зумовило їх долучення до Катинської справи як місця масових страт та поховань поляків у період Другої світової війни радянськими каральними органами та ввело в обіг поняття «катинського сліду», який прослідковується у похованнях польських громадян головним чином на територіях сучасних Російської Федерації, України та Республіки Білорусь.

Список використаних джерел:

1. Абаринов В. К. Катинский лабиринт / Владимир Абаринов. – М. : Новости, 1991. – 207 с.
2. Заворотнов С. М. Харьковская «Катынь» / Семен Заворотнов. 2-е издание, стереотипное. – Х. : Консум, 2004. – 140 с.
3. Карбальчик С. Український катинський список / Славомір Кальбарчик [Електронний ресурс]: Історична правда. Катинь – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/11/9/61918/>
4. Коля А. Археологія вбивства. Таємні цвинтарі НКВД у Харкові та Биківні / Анджей Коля // Український тиждень. – Катинська трагедія: український вимір. Як подолати непам'ять про жертви злочинів тоталітаризму. Польський досвід / Спільний проект Польського інституту у Києві та «Українського тижня» (Спецпроект). – 2012. – 21–27 вересня 2012 року. – С. 16–21.
5. Лапчинська Н. Таємниця шостого кварталу. Злочини НКВД у Харкові / Наталя Лапчинська [Електронний ресурс]: Історична правда. Катинь – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/10/6/95932/>
6. Тригуб В. Катинь-2 не Биківня! А Козельщина, Путивль, Старобільськ / Віктор Тригуб // Музеї України: науково-популярний журнал / Держ. ком. телебачення і радіомовлення України. – Київ, 2011. – № 4/5 (42/43). – С. 5.
7. Чекан О. Волинська Катинь / Олена Чекан // Український тиждень. – 2011. – № 39 (204). – С. 42–45.
8. Radziwinowicz W. Znamy ukrywaną przez 72 lata listę nazwisk 1996 Polaków wywiezionych przez NKWD do katowni w Mińsku i tam prawdopodobnie rozstrzelanych na rozkaz Stalina i Berii / Wacław Radziwinowicz // Gazeta Wyborcza. – 2012. – 20 czerwca. – S. 1, 4; 21 czerwca. – S. 2–3.